

ÖRÖKBEFOGADÁSI KOMMUNIKÁCIÓ EGYEDISÉGE, ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE

Adámi Zsanett

zsanett.adami@stud.uni-corvinus.hu

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2023.1.1

Absztrakt

Az örökbefogadási családokban rendkívül fontos a tudatos, őszinte és nyílt kommunikáció annak érdekében, hogy a befogadott gyermek megértse személyes történetét. Ahogyan a családon belüli kommunikáció is, úgy az örökbefogadási kommunikáció is folyamatosan változik. Ez minden örökbe fogadó családra vonatkozik, függetlenül attól, hogy a gyermek hány évesen került a családba. Az örökbefogadással kapcsolatos kommunikáció nem csupán információmegosztást jelent, hanem egy olyan családi interakciós folyamatot, amely támogatja a gyermekben az örökbefogadási történet narratívájának kialakulását és felépítését, figyelemmel arra is, hogy a Gyermekjogi Egyezmény és a magyar jogszabályok szerint a gyermeknek joga van megismerni származását, vérszerinti családját. Éppen ezért az örökbe fogadó szülők kommunikációs készségeinek és tudatosságának fejlesztése kulcsfontosságú. Jelen leíró-elemző tanulmány célja, hogy bemutassa az örökbefogadási családi kommunikációt, rávilágítva ezzel a kommunikáció nélkülözhetetlen szerepére.

Kulcsszavak

családi kommunikáció, örökbefogadási kommunikáció, örökbefogadási narratíva, örökbefogadási életciklus, információmegosztás

UNIQUENESS OF ADOPTION COMMUNICATION, THEORETICAL OVERVIEW

Zsanett Adámi

Abstract

It is essential to have conscious, honest, and open communication is crucial in adoptive families to ensure that the adopted child understands their personal story. Like communication within the family, communication in adoption constantly changes throughout the family life cycle. This is true for all adoptive families, regardless of the age at which the child is placed in the family. Adoption communication is not only a sharing of information but also a family interaction process that supports the development and construction of the adoption story narrative in the child, bearing in mind that according to the Convention on the Rights of the Child and Hungarian law, the child has the right to know his/her origin, his/her birth family. Therefore, developing communication skills and awareness of adoptive parents is vital. This descriptive-analytical study aims to describe family communication in adoption, highlighting the essential role of communication and intra-family communication, focusing on transforming conceptual meanings.

Keywords

family communication, adoption communication, adoption narrative, adoption life cycle, information sharing

ÖRÖKBEFOGADÁSI KOMMUNIKÁCIÓ EGYEDISÉGE, ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE

Adámi Zsanett

Bevezetés

„Minden örökbefogadott gyermek egy olyan világ csodálatos misztériumával érkezik, amely találkozik a tiéddel... Nem ők lépnek be a te világodba, hanem te lépsz be a közös világotokba.”
– Az idézet Angelina Jolie egy online interjújából származik, amit 2020-ban adott a *Harpers Bazaar* divatlapnak. Angelina és Brad Pitt hat gyermeket fogadott örökbe, de nem csak ők döntöttek így a sztárvilágban. Sandra Bullock kettő, Madonna négy, míg Katherine Heigl és Emma Thompson is egy gyermeknek adott esélyt azzal, hogy örökbe fogadta.

A 20. században két nagyobb változás következett be, amely jelen tanulmány szempontjából relevanciával bír. Az első a család fogalmi jelentésének átalakulása. A század végétől a család strukturális meghatározásától – miszerint a család olyan egyénekből tevődik össze, akik között a kohézió javarészt jogi és biológiai kötelék – eltávolodva egyre inkább teret kaptak a tranzakcióalapú megközelítések. Ez a változás teret biztosít a család határainak kibővítésére, és arra, hogy a kutatók új családtípusokat, családformákat alkossanak meg (Noller – Fitzpatrick 1993). A tranzakciós meghatározás alapján a család olyan személyekből álló bensőséges csoport, akik közösen otthonérzést és csoportidentitást fejlesztenek ki, valamint azonos történelmet élnek át (Koerner – Fitzpatrick 2002). A hagyományos szociológiai nézetet képviselő Ernest W. Burgess szerint a család fogalmának legfőbb vonása a családtagok közötti érintkezés, kapcsolat. Ennek mentén családnak nevezhető az emberek olyan együtt élő kisebb közössége, amelynek tagjait házassági kapcsolat vagy más szociológiai irányzatok a családra mint rendszerre tekintenek, és a rendszer funkcióinak meghatározásán keresztül akarják megadni a család tartalmának lényegét, bár a funkciók fontosságának megítélése változó is lehet (Burgess 1926). A magyar Alaptörvény szerint: „A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi. Magyarország támogatja a gyermekvállalást.” A családi kapcsolatok 2013. évi Polgári Törvénykönyv Negyedik Könyvében kerültek szabályozásra, így többek között az örökbefogadás is.

A második markáns változás az örökbefogadási típusokban következett be. A 20. század nagyrésztében az örökbefogadásokra a titoktartás volt jellemző, mind a formáját, mind pedig az információk típusát illetően. Majd az 1970-es évektől megjelent a nyílt örökbefogadási forma, ami lehetővé tette az örökbefogadási folyamat nyitottságát, és az információk, adatok elérhetővé válását az örökbe fogadó szülők számára (Wrobel és mtsai. 2004). Annak köszönhetően, hogy megismerhetik a befogadó szülők a vér szerinti szülőket, van alkalmuk egymással beszélgetni, ami nagyban támogatja a nyílt kommunikációt az örökbe fogadó családoknak a gyermekük háttérét és múltját tekintve (Belbas 1987, Seigel 1993, Grotevant – McRoy 1998). Az örökbefogadás kapcsán mind a gyakorlatban, mind a tudományban valóban egyre több szó esik a vérszerinti szülő és az örökbe fogadó szülő kapcsolatáról (akár az örökbefogadás után is), vagyis az örökbefogadás nyitottságáról, ez azonban nem azonos a nyílt örökbefogadás fogalmával. A nyílt és a titkos örökbefogadás megkülönböztetése régóta jelen van a családjog területén, és tartalmuk az idők folyamán sokat változott. A nyílt és a titkos örökbefogadás fogalmát a Ptk. hazánkban egyértelműen meghatározza.

Több kutató is megfogalmazta korábban a kommunikáció jelentőségét az örökbe fogadó családokban (Brodzinsky – Pinderhughes 2002, Brodzinsky 1987, Kirk 1964, Schöenberg

1974, Stein – Hoopes 1985, Grotevant – McRoy 1998), azonban ezek általában az örökbe fogadott gyermekek pszichológiai állapotát vizsgáló kutatások voltak. Az örökbefogadási kommunikációt hozták kapcsolatba a serdülők identitásképevel, illetve azzal a vágyukkal, hogy felkeressék a vér szerinti szüleiket (Wrobel és mtsai. 2004). Jelen tanulmány az örökbefogadási kommunikációt mutatja be, függetlenül a pszichológiai aspektusoktól. A tanulmány célkitűzése, hogy a Family Adoption Communication modell (továbbiakban: FAC modell) bemutatásával rávilágítson a kommunikáció központi szerepére az örökbefogadási családokban. A modell egyik kiindulópontja: Wrobel és szerzőtársai által készített 2003-as tanulmány (Wrobel és mtsai. 2003). Ugyanakkor az örökbefogadási kommunikációval kapcsolatos további kutatások is következetesen azt mutatják, hogy az örökbe fogadó szülők nagymértékben irányítják a megvitatott témák tartalmát (Freeark és mtsai. 2008), vagyis gyermekjogi szempontból is fontos kérdékről van szó.

Az örökbefogadási kommunikáció elméleti áttekintése

A családi örökbefogadási kommunikáció elmélete felé

Az örökbefogadás, mint intézmény meghatározása, valamint történeti áttekintése elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük a kommunikáció szerepét az örökbe fogadó családokban. Az örökbefogadás gyakorlata a történelem során teljesen más célokat szolgált, mint napjainkban (Sokoloff 1993). A 20. század közepére a gyermeknevelés, gondozás értékes eszközévé vált, ezzel szemben az ókorban egészen a 19. század végéig nem a gyermekek érdekeit tartotta szem előtt. Korábban egyéni és a társadalmi igények kielégítésére szolgált, egyfajta szerződéses rendszerként fogták fel, amelynek elsődleges funkciója a családi vagyon védelme és a nemzetségfenntartás volt. Rendszeres gyakorlatnak számított, hogy azok a nemesi családok, akiknél nem született fiú örökös, örökbefogadtak, annak érdekében, hogy a családon belül maradjon a nemesi családi vagyon, ezzel megoldva az örökösödési kérdést. Szintén gyakorinak számítottak azok az esetek, amikor a család munkaerő céljából fogadott örökbe valakit, azonban ez leginkább a paraszti és ipari társadalomra volt jellemző (Rékasiné 2021).

A tanulmány jelen fejezete történeti, intézményi áttekintést ad az olvasónak, majd az örökbefogadási családi életciklus tükrében mutatja be a kommunikációs feladatokat. Ezt követően az örökbefogadási kommunikációról általánosabban, majd pedig a FAC modell (Family Adoption Communication) bemutatásával részletesebben ismerteti az örökbefogadási kommunikáció egyediségét, feladatait, vagyis azt is, hogy a szülők meleg, empatikus viselkedése elősegítheti azt a légkört, amelyben a családot és a gyermeket arra ösztönzik, hogy megvitatassák az örökbefogadási kérdéseket.

Az örökbefogadás történelmi háttére és intézményi rendszere

René Hoksbergen és Jan Ter Laak (2005) tanulmányukban az örökbefogadást négy európai korszakra bonthatták, az alapján, hogy Európában négy generáció révén jött létre az örökbefogadással kapcsolatos percepciónk. Az örökbefogadás első európai korszakát hagyományos-zárt örökbefogadási időszaknak nevezték, amely időben 1950-es évtől 1970-ig tartott. Ennek a generációnak a meddőség kezelésének egyik eszköze volt az örökbefogadás, mivel jellemzően a gyermektelen pároknak adott lehetőséget a családalapításra. Mivel ekkoriban még tabunak tekintettek az örökbefogadásokra, ezért titokban tartották, mint családalapítási opciót. A rendszer nagyon ügyelt arra, hogy az eljárás végig anonim maradjon, és hogy az örökbe fogadott gyermek külsőleg minél inkább hasonlítson a leendő szüleire.

A második európai örökbefogadási korszak 1971-től 1981-ig tartott, amit úgynevezett optimista és idealista örökbefogadás korszaknak is nevezhetünk, hiszen már a gyermekek jogai is előtérbe kerültek, valamint a származásuk megismeréséhez fűződő joguk ekkor kapott

nagyobb szerepet. A gazdaságilag fejlett társadalmakban ekkoriban egyre jobban nőtt az örökbefogadási hajlandóság, mindeközben a fogamzásgátlók használata egyre inkább népszerűvé vált, és az abortuszt is legalizálták. A gyermekvállalási idő a családokban elkezdett kitolódni, valamint megváltozott az örökbefogadással kapcsolatos gondolkodásmód, gyakrabban a rászoruló gyermekeknek kívántak segíteni az örökbefogadással. A rendszer újításának számított, hogy már nemcsak csecsemőket, hanem idősebb, más nemzetiségű gyermekeket is örökbe lehetett fogadni. A koreai, majd a vietnámi háború után kimagaslóan megugrott a nemzetközi örökbefogadások száma, minek következtében elterjedt az a nézet, hogy a fejlett nyugati országok szolidaritási gesztus az onnan történő örökbefogadás. A korszakot azért nevezik idealistának, mert a megugró nemzetközi örökbefogadások esetében nem tájékoztatták és készítettek fel megfelelően a leendő szülőket a nehézségekkel kapcsolatban, így az örökbefogadással kapcsolatos előfeltevések idealistának bizonyultak sok esetben.

Az örökbefogadás harmadik európai korszakát 1982-től 1992-ig tartják számon, amit a materialista-realista örökbefogadásként is hívnak. Erre az időszakra már több kutató is közzé tette tudományos kutatásait a gyermek beilleszkedési nehézségeivel, valamint az intézményi elhelyezés hatásaival kapcsolatban (Rosenthal 1993, Festinger 1990, Pinderhughes 1998). Ebben az időszakban csökkent a nemzetközi örökbefogadások száma, amelynek oka, hogy már ismertté vált széles körben ennek a választásnak az árnyoldala is. Jellemző a korszakra, hogy megjelent az igény a megfelelő tájékoztatás és támogató képzések iránt, amiknek célja, hogy segítsék az örökbefogadás folyamatát. Ennek hátterében az áll, hogy megjelent a nyílt típusú örökbefogadás.

Az 1993–2005 közötti években, az örökbefogadás negyedik európai korszakában az örökbefogadást egy optimista-igényes vagy keresleti látásmódot kapott a társadalomban. Az igényesség arra vonatkozik, hogy a leendő szülők körében elterjedt az örökbefogadásra felkészítő tanfolyamokon való részvétel, illetve megjelenik a gyermekhez való jog kinyilvánítása. Ebben a korszakban már szélesebb társadalmi körnek volt lehetősége az örökbefogadást választani, hiszen a gazdasági viszonyok sokat változtak a korábbi korszakokhoz képest (Marschalkó 2013). Hangsúlyozandó, hogy René Hoksbergen és Jan Ter Laak (2005) tanulmányukban elsősorban a nemzetközi örökbefogadás korszakaira tér ki, ugyanakkor az egyes országok gyermekképe, szülő-gyermek kapcsolata, örökbefogadási szabályai szintén eltérő fejlődési szakaszokat mutatnak.

Az Európai Unióban az örökbefogadás szabályozása nem egységes, a tagállamok saját nemzeti szabályait alkalmazzák. A nemzetközi egyezményekben lefektetett elvek érvényesülnek, amelyeket az uniós országok mindegyike tiszteletben tart. Az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Egyezménye az első gyermekek jogát átfogóan rendező, széles körben ratifikált dokumentum, amelyet Magyarország 1991-ben illesztett be a jogrendjébe (1991. évi LXIV. törvény). A dokumentum meghatározza az örökbefogadás jogszabályi kereteit és alapvető követelményeit, az Európai Parlament ugyanakkor 2011. január 19-én állásfoglalást fogadott el az Európai Unión belüli nemzetközi örökbefogadásról (2012/C 136 E/05). A Gyermekjogi Egyezmény szellemében nemzetközi örökbefogadásra csak akkor kerülhet sor, ha azt a gyermek származási országában nem kezdeményezték, vagy kezdeményezték ugyan, de az nem vezetett eredményre. A Hági Örökbefogadási Egyezmény (1993) leginkább a nemzetközi örökbefogadások alkalmával irányadó nemzetközi okirat, amit nyolcvanhét ország, köztük Magyarország is elfogadott (2005. évi LXXX. törvény). Az 1967. évi Európai Örökbefogadási Egyezmény az Európa Tanács egyik fontos eszköze volt az örökbefogadás területén, mert a tagállami anyagi jog harmonizálására irányult, és megállapította az örökbefogadással kapcsolatos legalapvetőbb normákat. Az Európa Tanács szorgalmazta az 1967-évi Európai Örökbefogadási Egyezmény felülvizsgálatát, melynek eredményeképpen született meg a gyermekek örökbefogadásáról szóló, Strasbourgban, 2008. november 27-én kelt, felülvizsgált Örökbefogadási Egyezmény (a továbbiakban: Európai Örökbefogadási Egyezmény), amit

házánk 2010. november 29-én aláírt, de azóta sem hirdetett ki. Az Európai Örökbefogadási Egyezmény 7. Cikk 1. pontja szerint a jogok – házastársak és egyedülállók mellett – meg kell engednie a gyermek örökbefogadását a különmű nyilvántartott élettársaknak is. Továbbá a 2. pontja az államok szabad választására bizza, hogy lehetővé teszik-e az azonos nemű partnereknek és tartós élettársi kapcsolatban élőknek az örökbefogadást.

Több európai országban a nemzetközi örökbefogadások száma meghaladja a belföldiekét. Ilyen például Belgium, Franciaország, Norvégia, Hollandia, Spanyolország és Olaszország. Ezzel szemben Magyarországon továbbra is a hazai örökbefogadások túlsúlya számottevő. A nemzetközi örökbefogadások megemelkedése a II. világháború után kezdődött el, amely egy humanitárius reakció volt a háború következtében árván maradt gyermekek segítésére. A koreai és a vietnámi háborút követően az arány drámai mértékben növekedett tovább (Brodzinsky – Pinderhughes 2002). Világszerte csak kevés olyan intézmény van, amelynek jogi szabályozása olyan biztos alapokon maradt fent, mint az örökbefogadás. Törekvései és tartalma változott, de a fő irányvonal ugyanaz maradt, ami lehetővé teszi, hogy a 21. században is jelen legyen a család egyik formájaként.

Az örökbe fogadó család életciklusainak kommunikációs feladatai

Mint minden családnak, úgy az örökbe fogadó családoknak is megvannak a saját feladatai. Ezeket a feladatokat családi életszakaszokként, másnéven életciklusokként különböztethetjük meg, amit a családi struktúra egyedi mintái és életkor-specifikus kihívásai jellemeznek. Mindez a családi interakciók alapját képezik, támogatva a családtagok fejlődését (Brodzinsky 1987, Brodzinsky és mtsai. 1995, Rosenberg 1992). Az örökbefogadással kapcsolatos interakciók a befogadó szülők és befogadott gyermekeik között kommunikációs feladatként foghatóak fel. Brodzinsky és Pinderhughes 2002-es tanulmányukban kommunikációs feladatok közé sorolják például a gyermeknek a születési családdal kapcsolatos kérdéseinek támogatását, a veszteségeikkel való megküzdés segítését, a gyermek származásának pozitív megítélésének kialakítását, valamint a pozitív önkép és identitás elősegítését az örökbefogadás vonatkozásában.

Az örökbe fogadó család kommunikációs feladatai eleinte abban nyilvánulnak meg, hogy beszélgessenek szűkebb körben az örökbefogadásról mint családalapítási lehetőségről. Az első életciklus előtti időszak a csecsemőkortól indul és az óvodáskorig tart. Ebben a szakaszban a szülők és a család fontos feladata a gyermek családba történő integrálása. Az óvodáskor tekinthető az örökbefogadási családi életciklus első szakaszaként, ahol erősebben jelenik meg a kommunikáció. Ekkor fejlődik ki és jelenik meg a gyermekben a nyelv és a szimbolikus gondolkodás, amely teret ad a befogadó szülőknek, hogy elindítsák az örökbefogadással kapcsolatos információk megosztását, amit a legtöbb szülő el is kezd (Brodzinsky és mtsai. 1992). Ebben a korszakban érdemes differenciálni a gyermeknek, hogy két családhoz kötődnek, melyből az egyik az érzelmi biztonságuk, míg a másik a biológiai eredetük forrása. Az örökbe fogadó szülőknél ekkor merül fel először a kérdés, hogy milyen és mennyi információt kell megosztaniuk a gyermekkel (Brodzinsky – Pinderhughes 2002). Kirk 1964-es tanulmányában rámutatott, hogy amikor a szülők elindítják a beszélgetést az örökbefogadási történetről a gyermekkel, akkor gyakran bizonytalanok, és szeretnék mielőbb túljutni az elmondási folyamaton, míg mások halogatják a történet megosztását, attól tartva, hogy a gyermek miként fogja fel azt. Ebben az életciklusban azoknál a gyermekeknél, akiknek elkezdtek a történetük mesélését, megsokszorozódott a kíváncsiságuk, és elkezdtek magukat örökbefogadottként megjelölni. Azonban több kutatás (Brodzinsky 1987, Brodzinsky és mtsai. 1984) arra a következtetésre jutott, hogy az örökbefogadással kapcsolatos tudás a gyermekekben ekkoriban még kezdetleges, és nem képesek 5-7 éves korukig különbséget tenni a születési és az örökbe fogadó családok között.

A második életciklus az iskoláskor, amit középső gyermekkorok is neveznek, és körülbelül 6 és 12 éves kor közé esik. Ekkor jelenik meg a logikus gondolkodás, a szociális megismerés, a szociális problémamegoldás és az önreflexió a fejlődésben, amik megalapozzák az örökbefogadás megértését és az alkalmazkodásához szükséges változásokat (Brodzinsky 1990, 1993). Amikor a gyermekek mélyebben kezdik felfogni az örökbefogadás jelentését, akkor kezdődnek azok a kérdések, hogy *Honnan származom?, Miért nem tartottak meg engem?, Vannak-e testvéreim?, Hol vannak most a vér szerinti szüleim?*, valamint képesek már tudatosítani magukban, hogy az örökbeadás egy lemondással jár a vér szerinti szülők részéről, így megjelenik a veszteség szerepe is, valamint felmerül bennük a kérdés, hogy lett-e volna más alternatíva is számukra. Ezzel kapcsolatos kérdés például: *Ha szegény volt, miért nem kért kölcsön vagy szerzett munkát?* A kérdésekre adott szülői válaszoknál megjelennek a további kérdések, és már nem fogadják el könnyen a válaszokat (Brodzinsky – Pinderhughes 2002). A családi életciklus ezen szakaszában a szülőknek tudniuk kell nyíltan beszélgetést folytatni az örökbefogadással kapcsolatos kérdésekről és magáról az örökbefogadás történetéről. A jó kommunikációs klímára ekkor az jellemző, hogy a gyermek biztonságban érzi magát az interakciókban, bátran mer kérdezni szüleitől, mert ők támogatják benne, illetve felismerték és elfogadták azt a tényt, hogy az örökbefogadási családi élet több egyedi aspektussal jár (Kirk 1964). Akkor, ha elutasítják mindezt, az könnyen az örökbefogadással kapcsolatos kommunikáció félbemaradását eredményezi, ami befolyással lehet a családi kommunikációjukra is.

A harmadik családi életciklusnak a serdülőkort tekinti a szakirodalom, ahol a tinédzser örökbefogadottakat továbbra is foglalkoztatják az örökbefogadási történetükkel kapcsolatos kérdések. Ebben a korban megjelenik az absztrakt gondolkodás, ami lehetővé teszi számukra, hogy komplexebb módon kommunikáljanak és gondolkodjanak az örökbefogadásukkal kapcsolatban is. Az örökbe fogadott serdülőknél ebben az életciklusi szakaszban talán a legjelentősebb kérdés a stabil és biztonságos én-identitás kialakításához fűződik (Brodzinsky 1987, Brodzinsky és mtsai. 1992, Grotevant 1997, Hoopes 1990, Stein – Hoopes 1985, Sorosky et al 1975). Az örökbefogadással kapcsolatos múltjuk adaptálása a jelenbe, majd énjük jövőbeli elképzelése az identitásuk egyik összetevője, ami esetükben sokkal bonyolultabb. Ennek felismerése és elfogadása fontos feladata a szülőknek. Meg kell adniuk a szükséges támogatást, hogy a serdülő gyermek képes legyen elfogadni és feldolgozni örökbefogadási történetét, valamint támogatniuk kell az esetleges felmerülő kérdéseit a vér szerinti szülőkkel kapcsolatban (Brodzinsky – Pinderhughes 2002). A kérdések támogatása vonatkozik mind arra, hogy a szülők megteremtik azt a biztonságos családi légkört és bizalmat, amelyben a gyermek mer kérdéseket feltenni, mind pedig arra, hogy tabuk nélkül válaszolják meg azokat. A vér szerinti szülőkkel kapcsolatos információkra való igény a befogadott kamaszoknál és felnőttkorúaknál változó. Az örökbefogadáshoz való alkalmazkodás függvényében lehet erősebb vagy gyengébb az érdeklődés mértéke, amit befogadó szülőknek egy normális folyamatnak kell tekinteniük minden életciklusban (Schechter – Bertocci 1990).

2.1.3. Örökbefogadási kommunikáció

Az örökbefogadási kommunikáció bemutatása előtt indokolt bemutatni, hogy jogi értelemben milyen kapcsolat maradhat fent az örökbefogadást követően a vér szerinti és az örökbe fogadó szülők között, miután az örökbefogadásnak egyik fontos jogkövetkezménye, hogy a szülői felügyelet valamennyi joga átszáll az örökbefogadói családra, vagyis örökbefogadással teljes mértékben megszűnnek a vérszerinti szülők szülői jogai, elősegítve a gyermek teljes integrációját az új családjába. A nyitott és a zárt örökbefogadás megkülönböztetése tehát egy egészen más szempontú megközelítést jelent a korábban már említett nyílt és titkos örökbefogadáshoz képest. Némely örökbefogadás az egyes országokban csak minimális nyitottsággal történik, amikor fényképeket, leveleket, ajándékokat küldenek egymásnak az

örökbefogadást közvetítő szervezet segítségével. Az egészen nyílt örökbefogadás során az örökbe fogadó szülők és a vér szerinti szülők folyamatos kapcsolatot tartanak egymással és a gyermekkel, sőt meglátogatják egymást. E két eset között sokféle választási lehetőség van, úgyszólván a felek igényei szerint korlátlanul, de mindenképpen fontos ennek sarokpontjait megállapodásban érdemes rögzíteni (Katonáné 2018).

Bochner (1976) szerint a jól működő család alapvető szempontja a kommunikáció, amelynek a szerepe az örökbe fogadó családokban is meghatározó. A családon belüli kihívások egyedisége jellemzi az örökbe fogadó családokat, és ez kiterjed a kommunikációs dinamikájukra is. Az örökbefogadási kommunikáció a családi kommunikáción belül egy dinamikus változó folyamat, mert a gyermekek információs szükségletei változnak az egymást követő fejlődési életciklusokban (Wrobel és mtsai. 2004). Kirk (1964) munkájában arra az eredményre jutott, hogy a gyermekek növekedését befolyásolja az örökbefogadási történetükkel kapcsolatos kommunikáció hiánya, Schoenberg (1974), valamint Stein – Hoopes (1985) tanulmányaiban pedig azt olvashatjuk, hogy az örökbefogadással kapcsolatos kérdések nyílt kommunikációja várhatóan támogatja a serdülők információs elégedettségét, valamint a státuszukkal kapcsolatos komfortérzetüket. Fontos megjegyezni, hogy az örökbefogadási kommunikációt nagyban befolyásolja a szülők információmennyisége.

A nyíltság az örökbefogadásokon belül a vér szerinti és az örökbe fogadó szülők közötti kapcsolati mennyiségre vonatkozik, ami egy kontinuumnak tekinthető, melynek egyik pontja a bizalmas örökbefogadás, másik pontja a teljesen nyitott örökbefogadás, a kettő között pedig a közvetített örökbefogadás áll (Wrobel és mtsai. 2004). Bizalmas örökbefogadásokra jellemző, hogy a befogadó és a vér szerinti családok között nincs kommunikáció, az elhelyezéskor megosztott információk nem azonosíthatóak. A közvetített örökbefogadások esetében az információkat az örökbefogadással foglalkozó ügynökségek vagy szervezetek közvetítik a befogadó szülők felé. A teljesen nyilvános örökbefogadásoknál az örökbe fogadó és a vér szerinti család között folyamatos közvetlen kommunikációra kerül sor, ami a személyes találkozást is magában foglalja (Grotevant – McRoy 1998). Az örökbefogadási történet megvitatása egy normatív feladatként fogható fel, függetlenül az örökbefogadás nyitottságától. A szülők egyik feladata, hogy eldöntsék, a rendelkezésükre álló információkból mennyit, mikor és milyen formában adnak át a gyermeknek.

Azokban az esetekben, amikor közvetett vagy teljesen nyitott az örökbefogadás, az örökbe fogadó szülőknek további kommunikációs feladatok vannak, mint például, hogy eldöntsék, mikor és hogyan kommunikálják gyermekükkel a birtokukban lévő információkat. Ezeket a kommunikációs feladatokat folyamatként lehet értelmezni, hiszen az örökbefogással kapcsolatos információk megosztása egy interakciós folyamat, nem pedig egy egyszeri párbeszéd. Ezt a folyamatot tekinti a FAC modell alapul.

Az örökbe fogadó családok kommunikációs folyamatival kapcsolatban négy megközelítést követhetünk számon. Az első az örökbe fogadó családokban felvetődő olyan kommunikációs teendőinek indoklása a szülők felé, amely nem az örökbefogadási történettel áll kapcsolatban (Kirk 1964). Ilyen lehet például annak a kommunikációs folyamata, hogy nem biológiai úton lesz gyermeke a párnak, hanem örökbefogadás útján. A második a szülők eltérő kommunikációs feladatainak ismertetése a gyermekek kommunikációs szükségleteit figyelembe véve a különböző fejlődési szakaszokban (Brodzinsky 1987). Harmadik a befogadó családok kommunikációs eljárásainak integrálása a befogadott gyermekek viselkedési mintázataiba, míg a negyedik megközelítés az egyéni különbségek felismerése azok között, akik megkeresik, és azok között, akik nem keresik fel a vér szerinti szüleiket (Wrobel és mtsai. 2004). Ez a négy megközelítés az, amit összefoglal a FAC modell. Az 1960-as és az azt megelőző években a családok primer kommunikációs feladata annak a kérdésnek az eldöntése volt, hogy egyáltalán elmondják-e az örökbefogadás tényét, míg napjainkban legfőbb kérdés a szülőkben, hogy mikor és mennyi információt osszanak meg az örökbefogadási történetről a

gyermeknek (Wrobel és mtsia. 1996). Az ezzel kapcsolatos szülői próbatétel abban merül ki, hogy az információkat olyan módon mondják el a gyermeknek, hogy azt a következményekkel együtt megértse (Brodzinsky 2011). Ezt a kommunikációt segítheti az örökbefogadás utánkövetése, ami először a Hágai Örökbefogadási Egyezményben jelent meg kötelező módon, de azóta a nemzeti szabályok is rendelkeznek erről. Az utánkövetés célja a gyermek örökbe fogadó családjába és új környezetébe történő beilleszkedésének figyelemmel kísérése, valamint az örökbe fogadó család személyes tanácsadással történő segítése, a nehézségek kezelése, az örökbefogadás esetleges felbontásának megelőzése.

A külföldi utánkövetési vizsgálatokból kitűnik, hogy az örökbefogadás sikere egyfajta biztonságtudattal és a családhoz tartozás érzésével áll összefüggésben, valamint azzal, hogy az örökbefogadók úgy tudjanak beszélni „másságukról”, az örökbe fogadott gyermek családi hátteréről és vér szerinti szüleiről, hogy ezzel ne zavarják meg a gyermeknek azt az érzését, hogy befogadták és sajátjukként szeretik (Smith 1995).

Az örökbe fogadott gyermekek kommunikációs szükségletei és a szülők feladatai

Kezdeti kommunikációs feladat családon belül az örökbefogadási történet elmesélése a gyermeknek már a korai gyermekkorban, mind a titkos, mind a nyílt örökbefogadásoknál. Ez azért fontos, mert az örökbefogadás története megteremti az örökbefogadással kapcsolatos kommunikáció légkörét a családban (Wrobel és mtsai. 2004). A történet elmesélése mint a gyermek és szülők közötti párbeszéd kezdete nem egy egyszeri alkalomnak kell lennie, hanem egy interakciós folyamatként tekinthetünk rá, a gyermek és szülők közötti párbeszéd kezdete (Brodzinsky 2011).

A titkos örökbefogadások kommunikációja teljesen más kommunikációs klímát teremt meg a családokban, mint a nyílt örökbe fogadó családokban, mivel a szülők nem rendelkeznek információkkal a vér szerinti szülőket illetően, így a gyermek fantáziákat építhet be az örökbefogadási történetébe. Ezzel szemben a nyílt örökbefogadási lehetőséget választó családokban az örökbefogadási történetben szerepelnek a vér szerinti szülőkről információk, aminek köszönhetően nyitva marad a lehetőség a kommunikációban, hogy hogyan lehet további információt szerezni róluk.

A szakemberek szerint az örökbefogadás történetét javasolt két részre bontani. Az első az örökbefogadás természetéről való beszélgetések folyamata, míg a második a vér szerinti szülőkről és a háttérrel való kommunikáció (Winkler és mtsai. 1988). Kutatások kimutatták, hogy azok a szülők, akik támogatóan és megértően állnak a gyermek háttérének megismerésével szemben, megkönnyítik a családon belüli hatékony kommunikációt, mert ezzel létrehoznak egy biztonságos légkört a kommunikációban, amelyben a gyermek bátran tehet fel kérdéseket (McRoy – Grotevant 1990). Raynor (1980) azt az eredményt kapta egy kutatásában, amelyben 160 családot vizsgált, hogy az örökbe fogadó szülők kevesebb mint 40%-a mondott el minden általa ismert információt a gyermekének, míg több mint 25%-uk a vizsgált szülőknek kihagyott vagy meghamisított pár tény, míg további 30%-uk csak a gyermek státuszát mondta el a gyermeknek. Vannak szülők, akik úgy gondolják, hogy a gyermek életkora előrehaladtával jobban készen áll arra, hogy meghallgassa az örökbefogadás történetét, de a szülők saját féltelmei vagy egyéni zárkózott kommunikációs stílusuk is lehet a döntésük háttérében (Wrobel és mtsai. 2004).

Több kutató tanulmánya alapján elmondható (Sachdev 1991, Wrobel és mtsai. 2004, Wrobel és mtsai. 1998), hogy a legtöbb családban az anyák aktívabban részt vesznek az örökbefogadással kapcsolatos kommunikációban, míg az apukák akkor kommunikáltak aktívabban a gyermekkel, ha a gyermekek több információval rendelkeztek már a vér szerinti szüleikről, illetve ha az anyuka is jelen volt az interakciós folyamatnál. Fontos, hogy a szülők ugyanakkor felismerjék, hogy a gyermek kérdéseinek alábbhagyása nem azt jelenti, hogy kevésbé érdekli a története.

A FAC modell (Family Adoption Communication model)

A családi örökbefogadási kommunikációs modell az örökbefogadással kapcsolatos családon belüli kommunikációt egy fejlődő folyamatként kezeli. Ratifikálja, hogy a gyermekeknek minden fejlődési szakaszban eltérő információs szükségletei vannak. Ismerteti, hogy az örökbe fogadó szülők hogyan dönthetnek a rendelkezésre álló információik alapján, valamint lehetőségeket kínál, hogy miként válaszolhatnak a gyermekektől kapott kérdésekre. A modell elkészítésének alapját a Minnesota-Texas Adoption Research Project keretein belül gyűjtött első körös eredményei adják. A Minnesota-Texas Adoption Research Projekt egy országos longitudinális kutatás, amely azt vizsgálja, hogy a létrejött örökbefogadások nyitottságában lévő eltéréseknek milyen következményei vannak az örökbe fogadó rokonsági hálózat egészére. Így tehát a biológiai anyák is szerepeltek a felmérésben. Az Egyesült Államok minden régiójából, 23 különböző államban található 35 örökbefogadási ügynökségen keresztül toboroztak a vizsgálathoz alanyokat. A projekt indulása az 1980-as években volt (Grotevant – McRoy 1998).

A FAC modell bemutatása

A modell több okból kifolyólag is egy átfogó rendszert hoz létre. Először is figyelembe veszi az örökbefogadási háromszög (vér szerinti szülők, örökbe fogadó szülők, örökbe fogadott gyermek) résztvevőit, kapcsolatukat, ami által egy dinamikus családi rendszer jön létre. Egyúttal definiálja az örökbefogadói családtagok rokonsági hálózati kapcsolatain belül az eltérő fejlődési szakaszokban lévő kommunikációt. Megmutatja, hogy a hálózat résztvevői által meghozott kommunikációs döntéseknek milyen mértékű befolyásolási szintje lehet a befogadói környezetre (Wrobel és mtsai. 2004). Összességében a fejlődő gyermek aspektusából fogalmazza meg a kommunikációs folyamat kimeneteket, lehetőségeket.

Ahhoz, hogy a befogadott gyermekeknek kialakuljon a személyes örökbefogadási narratívájuk, fel kell használniuk az általuk ismert információkat, kognitív és környezeti erőforrásokat. Mindezeket befolyásolják az eltérő életciklusi szakaszokban kapott szülői válaszok és azoknak értelmezése. A FAC modell megkülönbözteti az elfogadással teli kommunikációnak három fázisát. Ebbe a három fázisba bármikor be lehet lépni újra, vagy ki lehet hagyni őket, sőt, ki is maradhatnak, függve az információk elérhetőségétől. Az első fázisban a szülők saját maguktól osztanak meg információkat a gyermekkel. A második fázisban a szülők a gyermekek kíváncsiságára reagálnak, és válaszolnak a kérdéseikre. A harmadik fázisban a gyermekek maguk veszik kezükbe az irányítást, azaz az információkat ők keresik meg.

Az örökbefogadási kommunikáció során hozott döntéseket több tényező befolyásolja. Ilyen tényezők például a(z)

- ◆ információk mennyisége,
- ◆ a szülők kényelmi szintje az információk megosztásával kapcsolatban,
- ◆ szülők céljai, értékei és meggyőződései,
- ◆ az örökbefogadással kapcsolatos érzéseik és hiedelmeik,
- ◆ a gyermekükkel lévő kapcsolati minőségük,
- ◆ a gyermekük kíváncsiságának változó erőssége,
- ◆ illetve a gyermek fejlődési szakaszai
- ◆ és az örökbefogadás nyitottsági szintje (Wrobel és mtsai. 2004).

Az örökbe fogadó szülők négy lehetőség közül választhatnak, amikor az információkról döntenek: az első, hogy megosztanak mindent, amit tudnak a történettel kapcsolatban,

miközben aktívan keresnek továbbiakat. A második, hogy nem keresnek aktívan további elérhető információkat, de ami a rendelkezésükre áll, azokat elmondják a gyermeknek. A harmadik lehetőségük, hogy meg is osztanak információkat, ugyanakkor vissza is tartanak. A negyedik választásuk pedig az lehet, hogy teljesen bezárnak, tehát nem mondanak el semmilyen információt a gyermeknek.

A FAC modell első fázisának középpontjában az örökbefogadási történet áll. Ideális esetben ez az örökbe fogadott gyermekek korai életszakaszában indul el, amely az örökbefogadási történetmeséléssel kezdődik. Ebben a fázisban a szülők irányítják az információmegosztást, tehát ők hozzák meg a döntést a történet tartalmi megosztásával kapcsolatban. Ebből kifolyólag a szülői kommunikáció függhet az ő komfortérzetüktől, annyit mondanak el, amennyi számukra komfortos (Wrobel és mtsai. 2004). Hozhatnak olyan döntést is az örökbe fogadó szülők ebben a fázisban, hogy bizonyos birtokukban lévő információkat nem mondanak el a gyermeknek, mert később tervezik azokat megosztani, vagy mert egyáltalán nem áll szándékukban elmondani azokat.

A második fázis alapját a befogadott gyermekek kérdései teszik ki. Az örökbe fogadó szülők az információkat a gyermekük kérdéseire válaszolva adják át. A fázis akkor kezdődik, amikor a gyermek több információt kér, mint amennyit az örökbefogadási története tartalmaz. Mivel ennek kezdete eltérő lehet, ezért pontos életkori meghatározást a modell nem ad. Például egy iskoláskorú gyermekben már felmerülhet az a felismerés, hogy az örökbefogadás előtt a vér szerinti anya meghozta azt a döntést, hogy lemond róla, ami további kérdéseket vet fel a gyermekben szülőanyja életkörülményeiről. A szülők ebben a fázisban már csak részlegesen irányítják az információmegosztást. Ez abban nyilvánul meg, hogy továbbra is ők dönthetik el, milyen választ adnak a kérdésekre. A döntésüket befolyásolhatja a gyermekük kognitív fejlettségi szintje és érzelmi biztonsága (Wrobel és mtsai. 2004).

A harmadik fázis fókuszában az örökbe fogadott gyermek információgyűjtése áll. Ebben a fázisban a gyermek már nagykorú, hiszen ő kap közvetlen hozzáférést az örökbefogadásával kapcsolatos információkhoz. Az örökbe fogadó szülők kommunikációs helyzete megváltozik, mert már nem ők állnak az információ forrásának középpontjában. A modell meghatározása alapján a fázis akkor kezdődik, amikor a gyermek elkezd felkutatni az információkat. Ha nyílt örökbefogadás keretein belül lett örökbe fogadva, akkor újabb információk forrása a biológiai szülei lehetnek. A fázisba akkor is beléphet a gyermek, ha akaratán kívül jut olyan információkhoz, amit elhallgattak előle korábban. Az örökbefogadással kapcsolatos utánkövetést az Országos Gyermekvédelmi Szolgálat fővárosi és vármegyei szolgálatai (nyílt és titkos esetén), valamint a működési engedéllyel rendelkező civil szervezetek (nyílt esetén) végezhetnek. Emellett továbbá az örökbe fogadott gyermeknek joga van megismerni származását. Ennek érdekében az örökbe fogadott gyermek származásával kapcsolatos tények megismerésére irányuló kérelem esetén a gyámhatóság a vér szerinti szülő, a testvér, a féltestvér meghallgatása nélkül tájékoztatja a kérelmezőt arról, hogy örökbe fogadták-e, él-e a vér szerinti szülője, és a felderíthető adatok szerint van-e testvére, féltestvére.

Összefoglalás

A társadalomban az örökbefogadásról alkotott kép folyamatosan alakult az idő során. Fokozatosan kezdtek figyelembe venni a gyermekek érdekeit és jólétét, ami egyre több örökbefogadást eredményezett. A nyílt örökbefogadás megjelenésével újabb kihívások merültek fel a befogadó szülőkben, hiszen az örökbefogadási történet megosztása a titkos örökbefogadások esetében korlátozottabb volt az információ hiánya miatt. A gyermekekben felmerülő kérdések támogatása, a beszélgetések kezdeményezése és a bizalmas családi légkör megteremtése elengedhetetlen ahhoz, hogy az örökbe fogadott gyermek megértse és interpretálja örökbefogadásának tényét, beépítse saját énképébe.

Az örökbe fogadó szülők az információik függvényében dönthetnek arról, hogy mit és mikor mondanak el gyermeküknek, támogatva ezzel a fejlődésüket. Az örökbe fogadó családok életciklusai egyediek, hiszen a családdá válás időszaka egy megpróbáltatással kezdődik mind a szülők, mind a befogadott gyermek számára. Az örökbe fogadó szülőknek meg kell békülniük azzal, hogy biológiai úton nem tudnak gyermeket nevelni, míg a gyermekben fokozatosan tudatosodik az, hogy az örökbefogadás egyben azt is jelenti, hogy a vér szerinti szülei lemondtak róla.

Jelen tanulmányban bemutatott örökbefogadási kommunikációs modell több utat is kínál az örökbe fogadó családok kommunikációjának alakulására az információk megosztásának függvényében. Az örökbefogadási családi kommunikációt a modell alapján befolyásolja a gyermekek érdeklődésének szintje, a fejlődési szakaszaik és az örökbefogadás nyitottságának mértéke. A modell egyedisége, hogy nem minden befogadó család halad végig ezen, akár átfedések is kialakulhatnak, vagy az is előfordulhat, hogy az egyik kimarad, amiből levonható az a következtetés, hogy éppen úgy, ahogyan nem lehet egy családon belüli kommunikációs típust kiemelni, ami a legjobb a családoknak, az örökbefogadási kommunikációban sem lehet. Ami viszont bizonyos, hogy az őszinte, nyílt és támogató kommunikációs légkör, valamint szülői attitűd a befogadott gyermekekre is pozitív hatással van.

A FAC modellel további empirikus, kommunikációfókuszú vizsgálatok válnak elvégezhetővé. Ez azért is fontos, mert mindeddig csekély számú tanulmány készült, amelynek pontosan ez állt a fókuszában, illetve szükséges lenne friss kutatásokat végezni, amelyeknek a 21. századi örökbefogadási családokban lévő egyedi kommunikációján van a hangsúly. A FAC modell segíthet ezekben a kutatásokban, hiszen ezzel a modellel a kommunikációs folyamatok könnyebben érthetővé válnak, illetve figyelembe veszi a fejlődéslélektant és a családtudományt, összpontosítva az örökbe fogadó családtagok egyéni tapasztalásaira és az örökbefogadással kapcsolatos kommunikációs impulzusokra, majd mindezek összefüggéseire.

A családi örökbefogadási kommunikációs modellben leírt három fázis esetében érdemes észben tartani azt is, hogy mennyi minden befolyásolhatja a kommunikációt egy családon belül. Ahogyan jelen tanulmányban is leírom, az örökbe fogadó családok egyedi kommunikációs kihívásokkal kell megküzdjenek. Fontosnak tartom ismét kihangsúlyozni ezt annak érdekében, hogy az olvasó megérthesse, a FAC modellben lévő fázisok nem törvényszerűek, és betartásuk függhet többek között a családi kommunikációs klímától, a szülői típusoktól, valamint a szülők kommunikációs tudatosságától. Meglátásom szerint azonban kiemelten fontos lenne az örökbe fogadó szülők kommunikációs készségeit fejleszteni többek között specifikusan az örökbefogadási kommunikációra. Jelentős, hogy tudják milyen kommunikációs feladataik lehetnek egyes életszakaszokban, és azokat felismerjék, esetleg fel tudjanak készülni rá. Másodszor, hogy megismerjék a kommunikációs lehetőségeiket és az információvisszatartás következményeit, hatásait a gyermekükre, családjukra.

A tanulmány áttekintése tisztázza az örökbefogadással kapcsolatos történelmi változásokat, összegyűjti az életszakaszokban lévő sajátos családi kommunikációs feladatokat, kihívásokat, valamint egy elméleti modellel nyújt támpontokat, lehetséges kimeneteket az örökbefogadási kommunikációval kapcsolatban. Fontos tanulságnak tekinthető, hogy éppen úgy, ahogyan a családi kommunikációban, az örökbefogadási kommunikáció fázisaiban sincsen egy út, amit követni kell annak érdekében, hogy zökkenőmentesen haladjon az információmegosztás. Egyes fázisok kihagyása vagy átlépése is lehet sikeres kommunikációs megoldás. A hazai jogi és szakmai környezetre is figyelemmel indokolt lenne néhány javaslat megfogalmazása is akár jogszabályi, módszertani útmutató, netán képzési tematika formájában például az örökbe fogadni szándékozók ismételt kötelező felkészítésének bevezetése és családi kommunikációs ismeretek nagyobb súlyú megjelenése esetgyakorlatokkal, tréningekkel.

IRODALOM

- Belbas, Nancy F. (1987) Staying in touch: Empathy in open adoptions. *Smith College Studies in Social Work*, 57(3), 184–198. <https://doi.org/10.1080/00377318709516629>
- Bochner, Arthur P. (1976) Conceptual frontiers in the study of communication of communication in families: and adoption introduction of the literature. *Human Communication Research*, 2(4), 381–397. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1976.tb00499.x>
- Brodzinsky, David M. – Schechter, Dianne E. – Braff, Anne M. – Singer, Leslie M. (1984) Psychological and academic adjustment in adopted children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52(4), 582–590. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.52.4.582>
- Brodzinsky, David M. (1987). Adjustment to adoption: A psychological perspective. *Clinical Psychological Review*, 7, 25–47. [https://doi.org/10.1016/0272-7358\(87\)90003-1](https://doi.org/10.1016/0272-7358(87)90003-1)
- Brodzinsky, David M. – Schechter, Marshall D. (1990 eds.). *The psychology of adoption*. New York, Oxford University Press.
- Brodzinsky, David M. – Elias, Maurice J. – Steigner, Cynthia – Simon, Jennifer – Gill, Mayrann – Hitt, Jennifer C. (1992) Coping Scale for children and Youth: Scale Development and Validation. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 13(2), 195–214.
- Brodzinsky, David M. (1993) Long-Term Outcomes in Adoption. *Future of Children*, 3(1), 153–166. <https://doi.org/10.2307/1602410>
- Brodzinsky, David M. – Lang, Robin – Smith, Daniel W. (1995). Parenting adopted children. In: Bornstein, Marc H. (1995 ed.) *Handbook of parenting, Vol. 3. Status and social conditions of parenting*. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 209–232.
- Brodzinsky, David M. – Pinderhughes, Ellen E. (2002) Parenting and child development in adoptive families. In: M. H. Bornstein (2002 ed.) *Handbook of parenting: Children and parenting*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 279–311.
- Brodzinsky, David M. (2011) Children’s understanding of adoption: Developmental and clinical implications. *Professional Psychology: Research and Practice*, 42(2), 200–207. <https://doi.org/10.1037/a0022415>
- Burgess, Ernest W. (1926) The Family as a Unity of Interacting Personalities. *The Family*, 7(1), 3–9. <https://doi.org/10.1177/104438942600700101>
- Festinger, Trudy (1990) Adoption disruption: Rates and correlates. In: Brodzinsky, David M. – Schechter (1990 eds.) *The psychology of adoption*. New York, Oxford University Press, 201–218.
- Freeark, Kristine – Rosenblum, Katherine – Bal, Hus V. – Root L. B. (2008) Fathers, Mothers, and Marriages: What Shapes Adoption Conversations in Families with Young Adopted Children? *Adoption Quarterly*, 11(1), 1–23. <https://doi.org/10.1080/10926750802291393>
- Grotevant, Harold D. (1997) Coming to terms with adoption: The construction of identity from adolescence into adulthood. *Adoption Quarterly*, 1(1), 3–27. https://doi.org/10.1300/J145v01n01_02
- Grotevant, Harold D. – McRoy, Ruth G. – Dunbar, Nora – Esau, Amy M. – Kohler, Julie K. – Mendenhall, Tai és mtsai. (1998) Integrating variable-centered and case-centered approaches to family research: Examples from research with adoptive families. In: Day, R. (1998 ed.) *Proceedings of the 28th Annual Theory Construction and Research Methodology Workshop of the National Council on Family Relations*.

- Hoopes, Janet L. (1990) Adoption and identity formation. In: Brodzinsky, David M. – Schechter, Marshall D. (1990 Eds.) *The psychology of adoption*. New York, Oxford University Press, 144–166.
- Katonáné Pehr Erika (2018) Örökbefogadás. In: Jakab András – Fekete Balázs (2018 szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia Családjog rovat*, 2018, 74–76. <http://ijoten.hu/szocikk/orokbefogadas>
- Kirk, David H. (1964) *Shared fate*. New York, Free Press.
- Koerner, Ascan – Fitzpatrick Mary A. (2002). Toward a Theory of Family Communication. *Communication Theory*, 12(1), 70–91. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00260.x>
- Marschalkó Linda (2013) Nemzetközi örökbefogadás és a gyermek legjobb érdeke. *Iustum Aequum Salutare*, 9(4), 220–239.
- McRoy, Ruth – Grotevant, Herold D. (1990) Adopted Adolescents in Residential Treatment: The Role of the Family. In: Brodzinsky, David M. – Schechter, Marshall D. (1990 eds.), *The psychology of adoption*, New York, Oxford University Press, 167–186.
- Moline, B. (1999) *Helping adoptive families*. American Association of Marriage and Family Therapists. www.aamft.org/families/helping
- Noller, Patricia – Fitzpatrick, Mary. Anne (1993) *Communication in family relationships*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- Raynor, Lois (1980) *The adopted child comes of age*. London. Routledge. <https://doi.org/10.4324/978003202844>
- René, Hoksbergen – Jan, Ter Laak (2005) Changing attitudes of adoptive parents in Northern European countries. In: Brodzinsky, David M. – Jesús, Palacios (2005 eds.) *Psychological Issues in adoption: research and practise*. Westport, Praeger, 27 – 46.
- Rékasiné Adrienn (2021) *Az örökbefogadás Intézménye a modern magyar családjogban*. Doktori értekezés, Pécs.
- Rosenthal, James (1993) Attachment theory and adoption of children with special needs. *Social Work Research and Abstracts*, 29(2), 5–12. <https://doi.org/10.1093/swra/29.2.5>
- Rosenberg, Elinor B. (1992) *The adoption life cycle: The children and their families through the years*. Free Press.
- Sachdev, Paul (1991) The birth father: A neglected element in the adoption equation. *Families in Society*, 72(3), 131–139.
- Schönberg, Christine H. L. (1974). On adoption and identity. *Child Welfare*, 53(9), 549. <https://www.jstor.org/stable/45392234>
- Schechter, Marshall D. – Bertocci, Doris (1990) The meaning of the search. In: Brodzinsky, David M. – Schechter, Marshall D. (1990 eds.) *The psychology of adoption*. New York, Oxford University Press, 62–90.
- Siegel, Deborah H. (1993) Open adoption of infants: Adoptive parents' perceptions of advantages and disadvantages. *Social Work*, 38(1), 15–25. <https://doi.org/10.1093/sw/38.1.15>
- Sokoloff, Burton (1993) Antecedents of American Adoption. *The Future of Children*, 3(1), 17–25. <https://doi.org/10.2307/1602399>

- Sorosky, Arthur D. – Baran, Anette – Pannor, Reuben (1975) Identity conflicts in adoptees. *American Journal of Orthopsychiatry*, 45(1), 18–27. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1975.tb01162.x>
- Smith, Carole R. (1995) *Örökbefogadók és nevelőszülők*. Budapest, Pont.
- Stein, Leslie M., – Hoopes, Janet L. (1985) *Identity formation in the adopted adolescent: The Delaware family study*. New York, The Child Welfare League of America.
- Pinderhughes, Ellen E. (1998) Short term placement outcomes for children adopted after age five. *Children and Youth Services Review*, 20(3), 223–249. [https://doi.org/10.1016/S0190-7409\(98\)00005-X](https://doi.org/10.1016/S0190-7409(98)00005-X)
- Winkler, Robin C. – Brown, Dirck W. – van Keppel, Margaret – Blanchard, Amy (1988) *Clinical practice in adoption*. New York, Pergamon Press.
- Wrobel, Gretchen M. – Grotevant, Harold D. – McRoy, Ruth G. (2004). Adolescent search for birthparents: Who moves forward? *Journal of Adolescent Research*, 19(1), 132–151. https://doi.org/10.1300/J145v07n02_04
- Wrobel, Gretchen M. – Kohler Julie K. – Grotevant Harold D. – McRoy Ruth G. (1998). Factors related to patterns of information exchange between adoptive parents and children in mediated adoption. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(4), 641–657. [https://doi.org/10.1016/S0193-3973\(99\)80060-4](https://doi.org/10.1016/S0193-3973(99)80060-4)
- Wrobel, Gretchen M. – Kohler Julie K. – Grotevant Harold D. – McRoy Ruth G. (2003) The Family Adoption Communication (FAC) Model. *Adoption Quarterly*, 7(2), 53–84. https://doi.org/10.1300/J145v07n02_04